

HOTIMIR BURGER

PROBLEM PREDMETNOSTI U MLADOG MARXA

Marxova rasprava s dva mislioca koja se, barem u određeno doba svojega života, najviše bavio, rasprava s Hegelom i Feuerbachom, mogla bi se najopćenitije odrediti kao spor o tome što je *zbiljsko*. Lapidarno, ali principijelno, to je naznačeno u prvoj tezi o Feuerbachu, gdje se i Feuerbachu (materijalizmu) i Hegelu (idealizmu) podjednako odriče primjereno poimanje zbiljnosti.

U ovom ćemo napisu nastojati izložiti Marxovo poimanje *predmetnosti* i *predmeta*, koje svakako na određeni način prelama i problem zbiljnosti. Pri tome ćemo se koristiti osobito Marxovim odnosom prema Hegelu, odnosno njegovom kritikom tog mislioca, jer se pri određenju predmeta i predmetnosti Marx prije svega koristi uvidima stečenim u klasičnoj, nadasve Hege-lovoj filozofiji.

Osnova Marxove kritike Hegela u tom ranom razdoblju poznata je: osim već pri razradi svoje disertacije stečenog uvjerenja da se — osobito u liku Hegelova mišljenja — »filozofija dovršila u jedan dovršeni, totalni svijet«, da je »duhovna egzistencija postala slobodna«¹, on u *Filozofsko-ekonomskim ruropisima*, u anlizama i izvodima izvedenim u tim spisima polazi u kritiku Hegela od Feuerbachovih kategorija *prirode i osjetilnosti*. No već u tim tekstovima on i te kategorije, a osobito stavove koje on u Feuerbacha pretpostavlja, radikalno prevladava svojim pristupom. Koliko on izrijeком kritizira Hegela (osobito u spisu *Kritika Hegelove dijalektike i filozofije uopće*) pozivajući se na Feuerbacha, toliko još radikalnije implicite kritizira Feuerbacha sponirajući Hegelove stavove u svojim izvodima. Osim Hegelom ta je kritika Feuerbacha omogućena, dakako, i studijem klasične političke ekonomije, koji je Marx u to doba već bio poduzeo.

Osnovni Marxov prigovor Hegelu sastoji se u tvrdnji da je ovaj zbiljnost *reducirao* na duhovno, na samosvijest, duhovni element ili element mišljenja. Zbog te osnovne redukcije u njegovoj se filozofiji svi sadržaji mogu pojaviti tek kao *misaoni* sadržaji, kao misaono proizvedeni sadržaj koji svojoj genuzu, izvod, dedukciju imaju u *Fenomenologiji duha*, utemeljenje u *Znanosti logi-*

¹ K. Marx: *Texte zu Methode und Praxis I*, Jugendschriften 1835—1841 herausgegeben von C. Hillmann, Rowohlt, 1966, str. 107.

ke, dok je »proširena bit filozofijskog duha«² izvedena u *Enciklopediji filozofijskih znanosti*.

Filozofija se bavi samo onim što jest u mišljenju i pomišljenju; ona je proizvela vlastitu zbiljnost i sve sadržaje mora preobraziti u filozofijske, spekulativne da bi se njima kao filozofija mogla baviti. Organon kojim ona to preobražavanje izvodi jest logika, koja je stoga »novac duha, spekulativna, *misaona vrijednost* čovjeka i prirode«³, a »predmet svijesti nije ništa drugo do *samosvijest*«, ili »predmet je samo *opredmećena samosvijest*, samosvijest kao predmet«⁴.

Taj fundamentalni stav ima svakako konzekvencije za sva posebna područja filozofije.

Marx očito ne pristaje na ovu redukciju zbiljnosti; ukoliko je za njega Hegelova filozofija filozofija naprosto (*die Philosophie*), tada on inzistira na onome izvan i predfilozofijskome i zato zaključuje: »Predmetnost kao takva važi za *otuđeni, ljudskoj biti*, samosvijesti, neodgovarajući odnos čovjeka. *Ponovno pristajanje* tuđeg, pod određenjem otuđenja proizvedenog bića čovjeka nema dakle samo značenje ukidanja *otuđenja*, nego (ukidanja) predmetnosti, tj. čovjek vrijedi kao neko *nepredmetno, spiritualističko biće*.«⁵ I dalje: »Svako otuđenje ljudske biti nije *ništa do otuđenje samosvijesti*.«⁶

Iz navedenog proizlaze važne činjenice; za Marxa je predmetnost *odnos* koji ne odgovara ljudskoj biti određenoj (po Hegelu) kao samosvijest, a stvar je filozofije da, bez obzira kakvim se materijalom bavi, od njega napravi spekulativni sadržaj; zato Marx u ovom spisu ne kritizira samo Hegelovu filozofiju, nego Hegelovu filozofiju kao filozofiju naprosto ili uopće (*die Philosophie*⁷), jer kao i Hegel misli da konzekventno provedena filozofija mora biti *idealizam*; mišljenje koje je samo sebi temelj i pretpostavka. Upravo zato jer ima *svoje* pretpostavke, jer ne polazi od »zbiljskih« pretpostavaka, od pretpostavaka života samog, može joj se prigovarati, postavljati je u pitanje s tih »zbiljskih«, nefilozofijskih pretpostavaka.⁸

Na osnovi redukcije koju je sama izvela filozofija (Hegelova) za Marxa se uopće ne bavi predmetnošću kao takvom, ona se bavi reduciranom, *aps-traktnom* predmetnošću. Ako je za Hegela predmetnost samo »opredmećenje samosvijesti« ili izvaništenje samosvijesti«, onda to nije predmetnost, tvrdi Marx: to je stvarnost (Dingheit). »*Izvaništenje samosvijesti* postavlja stvarnost. Bu-

² K. Marx, *Texte II*, str. 111.

³ Na nav. mj.

⁴ Na nav. mj., str. 114.

⁵ Na nav. mj.

⁶ Na nav. mj., str. 115.

⁷ Na nav. mj., str. 114.

⁸ Mnogo više nego spram Hegelove filozofije, za koju je često nalazio lijepih riječi, Marx je bio neraspoložen spram »kao karikature se reproducirajuće spekulacije« mladohegelovaca, u sporu s kojima je izrekao poznati stav: »Čovjek mora iskočiti iz filozofije i dati se na studij zbiljnosti«, jer »filozofija i studij zbiljskog života odnose se međusobno kao onanija i spolna ljubav« (Sveta porodica). No, taj stav ne treba ishitreno i prebrzo primijeniti protiv filozofije, a još manje protiv mišljenja, niti ga aplicirati na našu situaciju. Jer taj stav htio bi se domoći mišljenja koje slijedi iz filozofije pa je, na određeni način, *pretpostavka*.

dući da je čovjek samosvijest, tada je njegova izvanjštena predmetna bit ili stvarnost (to što je za njega predmet, a predmet istinski jest za njega samo ono što je njemu bitni predmet, što je dakle njegova predmetna bit. Budući da sada nije zbiljski čovjek, a stoga ni priroda — čovjek je ljudska priroda — kao takav učinjen subjektom već samo apstrakcija čovjeka, samosvijest, tada stvarnost može biti samo izvanjštena samosvijest) jednaka izvanjštenoj samosvijesti i stvarnost je po tom izvanjštenju postavljena.⁹

Stvarnost je »puko stvorenje« (Geschöpf), nešto od samosvijesti postavljeno, a postavljeno umjesto da sebe samo potvrđuje tek je jedno potvrđivanje akta postavljanja (Sentzen) koji jedan trenutak fiksira svoju energiju kao produkt i prividno mu dodjeljuje ulogu — ali samo za trenutak — nekog samostalnog bića.¹⁰

Svojim izvanjštenjem samosvijest može, dakle, »postaviti samo stvarnost, tj. tek samo jednu apstraktnu stvar, jednu stvar apstrakcije, a ne zbiljsku stvar«¹¹. To postavljanje koje izvodi samosvijest ostaje, dakle, u jednoj sferi, u jednom elementu koji je u sebi zatvoren, u elementu mišljenja, a Marxu je do toga da dopre do »zbiljskih stvari«, do »zbiljske predmetnosti«, kako će reći, i odmah u ovom kontekstu, do drugog određenja biti čovjeka. »Ne samo u mišljenju, nego sa svim svojim osjetilima potvrđuje se čovjek u predmetnom svijetu.«¹²

Hegelovo apstrahiranje, reduciranje predmetnosti na stvarnost ima jednu važnu, već spomenutu konzekvenciju. Budući da je stvarnost po svijesti postavljena, može ona unutar akta svijesti, kao akt svijesti biti ponovno ukinuta, vraćena u svijest, njoj »pripojena«¹³, čime je za Hegela problem otuđenja u principu apsolviran, ali ne i za Marxa, koji svojim inzistiranjem na zbiljskoj predmetnosti i stoga na predmetnom određenju »ljudske biti« cijeli problem drukčije postavlja.

Kao što se zbiljnost ne iscrpljuje u mišljenju, iako osim u sebi samoj jedino još u mišljenju može kao totalitet biti sabrana, tako se ni čovjek ne iscrpljuje u samosvijesti.¹⁴ Marx želi dohvatiti cijelu zbilju i cijelog čovjeka kao »zbiljsko, tjelesno, živo, prirodno biće opremljeno i obdareno predmetnim, i. e. materijalnim bitnim snagama« (Wesenskräfte)¹⁵. Očito ponovno iz tradicije klasične filozofije Marx prihvaća taj pojam 'bitnih snaga', ali proširuje, njihov sadržaj kako bi do riječi došao »čovjek kao predmetno biće«;

⁹ K. Marx, na nav. mj., str. 116. — Očito je da se u ovom Marxovu određenju Hegelova pojma predmetnosti kao stvarnosti korijeni njegovo kasnije shvaćanje postvarenosti kapitaliskih odnosa, što je u analizi tih odnosa nazvano 'robnim fetišizmom'. Na primjeru Hegelove filozofije Marx već ovdje odčitava 'osamostaljenje i fiksiranje' ljudskog proizvoda tako karakteristično za oblike kapitalске proizvodnje. Na određeni način to naznačuje već i rečenica iz *Svete porodice*: »Slobodna industrija, slobodna trgovina odgovara slobodnoj teoriji«.

¹⁰ Na nav. mj.

¹¹ Na nav. mj.

¹² Na nav. mj., str. 81.

¹³ Na nav. mj., str. 115.

¹⁴ Kako je nasuprot Hegelu izrekao ovaj stav, Marxu nije bilo teško zaključiti da je »čovjek beskonačniji od građanina a čovjekov život od političkog života«. Usporedi Marx-Engles: *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 317.

¹⁵ K. Marx, *Texte II*, str. 116.

to su »bitne proizvodne snage«¹⁶ čovjeka kao prirodnog bića, a u njemu egzistiraju kao »sklonosti i sposobnosti«¹⁷

Ukoliko je predmetnost *odnos*¹⁸, tada pri njezinu određenju, pri njezinu konstatiranju treba imati na umu »svaki od *ljudskih* odnosa prema svijetu, gledanje, slušanje, mirisanje, kušanje, osjećanje, mišljenje, opažanje, osjetiti, htjeti, djelovati, voljeti«¹⁹. Predmetnost se dakle konstituira u tom odnosu bitnih snaga i ‚svijeta‘, prirode. Bitne snage su i osjetila (Sinne)²⁰, i to kako »pet ljudskih osjetila« tako i »takozvana duhovna osjetila, *praktična* osjetila (volja, ljubav etc.)«²¹.

Tek na ovom proširenom određenju čovjeka može se po Marxu govoriti o predmetnosti, o ‚zbijskoj‘ predmetnosti u razlici prema stvarnosti. Čovjek kao subjekt bitno je određen kao »subjektivnost predmetnih bitnih snaga«²² a ono što je izvan toga ili nasuprot tomu, to je naprosto »materijal rada«²³. Tek u odnosu prema tim snagama ono što je po sebi samo ‚materijal‘ biva ‚*predmetom*‘. Čovjek kao »predmetno, živo, prirodno, i. e. materijalno biće« postavlja svoje »zbijske predmetne bitne snage« kao predmete svojim izvanjstjenjem.

Kao što tek »zbijsko predmetno biće« ispostavlja predmetnost, isto je tako ono samo tom predmetnošću omogućeno.« Ono *samo* stvara, postavlja *predmete* jer je ono po predmetima postavljeno... U aktu postavljanja ne pada ono dakle iz svog ‚čistog djelovanja‘ u neko *stvaranje predmeta*, nego njegov *predmetni* produkt samo potvrđuje njegovu *predmetnu djelatnost*, njegovu djelatnost kao djelatnost jednog predmetnog prirodnog bića.«²⁴ Dakle, u aktu postavljanja, drugim riječima, u proizvodnom odnosu, ‚subjektivnosti predmetnih bitnih snaga‘ i ‚materijala‘, tj. izvanjskog svijeta, konstituira se kako predmetnost predmeta tako i predmetnost (ljudskog) bića; to su relati koji se međusobno omogućuju i ispostavljaju u tom djelatnom odnosu.

Isto, ali izvedenije, konkretnije konstatira se i za odnos osjetila kao bitnih ljudskih snaga i svijeta. Predmet može biti samo odjelovljenje, »potvrđi-

¹⁶ Na nav. mj., str. 102; O pojmu ‚bitnih snaga‘ usporedi Hegelovu *Enciklopediju filozofijskih znanosti* (7. izdanje F. Meiner, str. 317—318), gdje se govori o »sposobnostima i moćima« (Vermögen und Mächte) duše kao određenjima s pomoću kojih klasična ‚racionalna psihologija‘ kao sastavni dio metafizike pristupa problemu duše kao »gotovom subjektu«.

¹⁷ K. Marx, *Texte II*, str. 117.

¹⁸ Na nav. mj., str. 117.

¹⁹ Na nav. mj., str. 79.

²⁰ Na nav. mj., str. 81.

²¹ Na nav. mj. Kao još jednu naznaku k pojmu bitnih snaga moramo upozoriti na mjesto u *Svetoj porodici*, gdje se ‚bitne snage‘ naznačavaju kao »prvobitni oblici materije« i kao »bitne snage koje su žive individualizirajuće, njoj (materiji — H. B.) inherentne, koje proizvode specifične razlike« (usporedi: Marx-Engels, *Sveta porodica*, Kultura, Bgd., 1959, str. 191). dakle, pokušava se, takoreći, naznačiti njihov iskon i temelj. S druge strane očito je da će u kasnijoj analizi povijesti i kod određenja *društva* kao subjekta povijesnog zbivanja — u ovom kontekstu riječ je prije svega o čovjeku uopće ili o čovjeku kao pojedincu — to postati *proizvodne snage društva*: to je i razlog s kojega smo radije ostali pri prijevodu *snage* (od ‚Kraft‘) kako bi taj kontinuitet ostao uočljiv, iako bi u našem kontekstu naša riječ moć više odgovarala.

²² K. Marx, *Texte II*, str. 116.

²³ Na nav. mj., str. 77.

²⁴ Na nav. mj., str. 117.

vanje jedne od mojih bitnih snaga, dakle samo tako može biti kako moja bitna snaga kao subjektivna sposobnost za sebe jest, jer smisao nekog predmeta za mene (ima smisla samo za jedno njemu odgovarajuće osjetilo) ide upravo tako daleko kako ide *moje* osjetilo...«²⁵ Osjetila kao bitne snage određuju, dakle, predmetnost predmeta; ona mu daje 'smisao' za čovjeka i tako ga konstituiraju, oblikuju, kvalitativno određuju. (Marx je tu sve prije nego »subjektivni idealist« ili »vulgarni materijalist«, jer treba se podsjetiti što su to za njega osjetila — ljudska osjetila, odnosno ljudskost osjetila; treba se sjetiti da je »stvaranje pet osjetila rad cijele dosadašnje svjetske povijesti«.

Izvan ovog odnosa bitnih snaga (bitnih određenja čovjeka, sklonosti i sposobnosti, osjetila etc.) i materijala ne egzistira ništa što bi moglo biti određeno kao predmetnost. U strogom smislu to nije više čak ni predmet kao proizvod, dovršena, proizvedena stvar. Kažimo, u strogom smislu, predmet jest predmet samo u tijeku suočavanja, odnošenja sa subjektom — predmetnim bitnim snagama. Prije i nakon tog »kretanja«²⁶ ishodišna točka i rezultat samo su čovjek kao subjekt i materijal rada.

To su, takoreći, 'metafizička', 'ontologijska' određenja predmeta i predmetnosti. No, ovdje je mjesto na kojem u ovo razmatranje predmetnosti mora biti uvučen jedan za Marxa bitni aspekt cijelog problema i njegova mišljenja uopće. Već smo naznačili da u odnosu koji ispostavlja predmetnost — to je doista proizvodni, stvaralački odnos, odnos kao djelatnost — ne nastaje samo predmetnost predmeta, nego da isto tako u njemu nastaje, ispostavlja se i predmetnost (ljudskog) bića, koje je »od iskona (von Haus aus) priroda«²⁷ U tom odnosu odjelovljuju se, opredmećuju bitne snage, ali one u tom procesu, odnosu, kretanju i same nastaju, same sebe izgrađuju. Budući da Marx neprekidno ima na pameti čovjeka, *ljudske* bitne snage, to je onda taj odnos, taj akt kada se shvati protegnut u vremenskoj dimenziji, akt nastajanja čovjeka; to je forma u kojoj se jedino može elementarno prikazati (ljudska) povijest kao »akt stvaranja čovjeka«²⁸. Ova djelatnost određena tako najopćenitije kao odnos u kojem nastaje predmetnost predmeta i predmetnost ljudskog bića fundamentalno je određenje *povijesnosti* i svijeta i čovjeka.

Slično, ali manje pretenciozno i ne tako razrađeno, određena je povijest u *Svetoj porodici*: »Povijest... nije ništa do djelatnost čovjeka koji ide za svojim svrhama.«²⁹

Dakle, u tom proizvodnom odnošenju subjekta (čovjeka) i svijeta (materijala) nastaje stalno 'novi' svijet, nova predmetnost i stalno novi čovjek. To je međusobno uspostavljanje čovjeka i ljudskog svijeta, a rezultat je, formalno, uvijek isti onome što je kao ishodište djelovanju prethodilo — čovjek kao subjekt s jedne strane i materijal rada s drug strane; sve to ponovno biva 'materijalom' daljnje povijesnotvorne djelatnosti, proizvodnje, produkcije u svim njezinim načinima: (»Religija, obitelj, država, pravo, moral, umjetnost,

²⁵ Na nav. mj., str. 81.

²⁶ Na nav. mj., str. 77.

²⁷ Na nav. mj., str. 117.

²⁸ Na nav. mj., str. 118.

²⁹ Sveta porodica, str. 149.

znanost etc. samo su *posebni* načini produkcije i potpadaju pod njezin općeniti zakon.«³⁰

Na drugom mjestu Marx tu ljudsku, povijesnu djelatnost naziva »industrijom«; industrija je za njega »sva ljudska djelatnost«³¹, a »obična, materijalna industrija« samo je »jedan dio onog općenitog kretanja« (povijesnog kretanja ili kretanja privatnog vlasništva) i do sada je razmatrana »odvojeno od biti čovjeka«³², tako da se kao »generički akt čovjeka« shvaćao samo »općeniti opstanak čovjeka, religija ili povijest u njezinoj apstraktno općenitoj biti kao politika, umjetnost, literatura etc.«³³. Dakle, iz novog određenja »biti čovjeka« i primjerenog koncipiranja predmetnosti proizlazi i novo shvaćanje *povijesti*. Kao ni čovjek ni svijest tako se ni povijest ne može reducirati na velike poteze vladara i uzvišena djela pjesnika i umjetnika. Ona ima i svoju prozaičnu 'stranu', kako će Marx reći u *Njemačkoj ideologiji*.

Gornje je bilo potrebno izložiti kako bi se vidjelo zbog čega Marx ne ostaje niti može ostati kod 'ontologijskog' ili 'metafizičkog' određenja³⁴ predmetnosti; zašto mora posegnuti za predmetnošću u njezinoj konkretnoj povijesnoj formi, načinu; zašto se mora baviti predmetnošću 'svoga vremena'. Jer tek iz te predmetnosti vidljiva je *razlika između predmetnosti kao predmetnosti i predmetnosti određene povijesne situacije*, čime je tek do kraja vidljiva i eksplicirana povijesna određenost načina na koji se predmetnost javlja. Povijest sama iznosi tu razliku na svjetlo dana. Da bi moglo dohvatiti predmetnost kako se ona nadaje u njegovu vremenu, mišljenje mora osvjetliti pretpostavke tog vremena.

Bitna povijesna pretpostavka tog načina ili forme u kojoj se nadaje predmetnost za Marxa je *privatno vlasništvo*. Na toj pretpostavci ispostavljen predmetnost, »izvanštenje ljudske predmetne biti«, ima formu *otuđenja*; ona je postavljena »pod formom *izvanjskosti*, dakle kao njegovoj (zbijskog bića, čovjeka — H. B.) biti nepripadajući i nadmoćni predmetni svijet«³⁵; to je postavljanje čovjekovih »zbijskih, predmetnih *bitnih snaga*, kroz njegovo izvanštenje, kao stranih predmeta«.³⁶

O toj pretpostavci saznajemo u rukopisu *Privatno vlasništvo i komunizam*. Tu se kaže da je s privatnim vlasništvom na mjesto »*svih* fizičkih i duhovnih osjetila stupilo jednostavno otuđenje *svih* tih osjetila, osjetilo imanjanja (Habens)«³⁷. Ako su sama osjetila bitne ljudske snage, tada je njihovo otuđenje otuđenje bitnih ljudskih snaga; tada i njihovo opredmećivanje mora imati formu otuđenosti. Daljnje konzekvencije koje iz tog temeljnog stava slijede za sferu proizvodnje razrađene su u spisu *Otuđeni rad*, a tom je otuđenom stanju nasuprot izvedeno razriješenje svih tih 'neprilika' ljudske biti u 'društvenom stanju' na temelju pozitivno ukinutog privatnog vlasništva.

³⁰ K. Marx, *Texte II*, str. 76.

³¹ Na nav. mj., str. 82.

³² Na nav. mj., str. 82.

³³ Na nav. mj.

³⁴ Na sličan je način u klasičnoj filozofiji, tako u skolastici i osobito u Leibnitza, kojega je Marx vrlo cijenio, određivan *objekt*.

³⁵ Na nav. mj., str. 116.

³⁶ Na nav. mj.

³⁷ Na nav. mj. str. 80.

Pozitivno ukinuto privatno vlasništvo nova je, još ne zbiljska pretpostavka predmetnosti; to je *komunizam*. On je u Marxa shvaćen vrlo ambiciozno; duboko, kao što je radikalno izvedena i analiza otuđenja; to je »pozitivno ukinuto privatno vlasništvo, dovršeni naturalizam — humanizam, dovršeni humanizam — naturalizam, istinsko razrješenje sukoba između egzistencije i biti, između opredmećenja i samopotvrđivanja, slobode i nužnosti, individuuma i roda«³⁸; to je »potpuna emancipacija svih ljudskih osjetila i sposobnosti«³⁹, dakle potpuna emancipacija svih ljudskih bitnih moći, »prisivajanje *ljudskog* života«⁴⁰, »pozitivno ukidanje sveg otuđenja, dakle povratak čovjeka iz religije, obitelji, države etc. u njegov *ljudski*, tj. *društveni* opstanak«⁴¹. To je, dakle, uspostavljanje ljudskog, društvenog svijeta, gdje čovjek čovjeka proizvodi, gdje je predmet »neposredno odjelovljenje njegova individualiteta, istodobno njegov vlastiti opstanak za drugog čovjeka...«⁴².

Dok je odnos privatnog vlasništva' proizvodio sva ta protuslovlja, suprotnosti, dok je on ispostavljaao otuđenje; taj apstraktni odnos između svih relata koji konstituiraju povijesni bitak — ljudski svijet, komunizam bi sve te momente trebao zbiljski pripojiti, objediniti ih u 'ljudskom svijetu', promijeniti negativni odnos među njima.

U ovom kontekstu razvijanje te nove pretpostavke predmetnosti i povijesnog života još je 'čisto teoretsko', gotovo formalno; kao što je izvedena pretpostavka privatnog vlasništva — pokazane su njezine različite konsekvencije a da se njezina vlastita geneza još ne izvodi, ne pokazuje se povijesni proces kojim je ona ispostavljena — isto se tako komunizam, ta nova pretpostavka, izvodi logičkom nužnošću kao ukidanje privatnog vlasništva ili negacija privatnog vlasništva tako što sva negativna određenja — fenomeni otuđenja — koja ispostavlja privatno vlasništvo, koja nastaju na bazi privatnog vlasništva, bivaju zajedno s njime pozitivno ukinuta; ti fenomeni shvaćeni su kao neljudski, ali od *čovjeka* proizvedeni momenti i samo zato što su od čovjeka proizvedeni mogu biti pozitivno ukinuti. To je emfatičko određenje »društvenog svijeta«, »očovječene prirode«, koja je »u biti sva praktična« i samo po tome može biti preoblikovana, praktično promijenjena. Time je Marx unaprijed otklonio pomisao na neku izvanjsku teleologiju povijesnog zbivanja. Budući da je to prisvojena, od čovjeka reproducirana priroda ili svijet, on je dohvatljiv, raspoloživ djelovanju, 'revolucionarnoj praksi'.

Tu na određeni način nastupa za Marxa i problem znanosti. Znanost je i sama za njega jedan od načina ljudske djelatnosti, jedan od načina 'prisivajanja svijeta' po kojem svijet biva dohvatljiv, raspoloživ ljudskom djelovanju. Ali dakako ne znanost kao teorija u klasičnom smislu; jer, s obzirom na otuđenje, Marx do spoznaje kao spoznaje, do spoznaje koja je sama sebi svrhom, mnogo ne drži. O tome svjedoči i stav: »Otudeenje čovjekova života ostaje utoliko veće otuđenje ukoliko se više ima svijest o njemu kao otuđenome...«, razotuđenje (nedostaje u tekstu, ali bi jamačno to moralo stajati) »... može

³⁸ Na nav. mj., str. 78.

³⁹ Na nav. mj. str. 80.

⁴⁰ Na nav. mj., str. 76.

⁴¹ Na nav. mj.

⁴² Na nav. mj., str. 77.

se postići samo u odjelovljenom komunizmu⁴³. Hegelovim jezikom to bi značilo, pojam treba još stvoriti sebi primjereni realitet da bi bio istinit. Svrha Marxove znanosti određena je djelovanjem, mijenjanjem postojećeg, zbog čega zahtjev za izvjesnošću spoznaje biva još rigorozniji — a u slučaju samog Marxa on je upravo paradigmatičan.

Kategorije kojima se bavi znanost, koje ona producira reproducirajući svijet, »izražavaju bitne odnose«; znanost reproducira bitne *odnose* ili, u skladu s određenjem predmetnosti kao odnosa, ona producira bitnu predmetnost, predmetnost kako ona bitno prilazi čovjeku i time biva za njega dohvatljiva. Zato je njegova znanost praktični materijalizam (usporedi *Njemačka ideologija*) i ne može se svrstati ni u jednu rubriku klasične teorije. Njegova je svrha povijesno, praktično ili, u krajnjoj konzekvenciji, političko — u najboljem smislu, tj. u smislu djelovanja na ozbiljenju *slobode* — djelovanje.

Zbog toga je komunizam poslije, u kontekstu analize povijesnog bitka (u *Njemačkoj ideologiji*), određen kao *pokret* kojim se ukida sav povijesnim tijekom ‚privatizirani‘, osamostaljeni ‚materijal‘⁴⁴. On je promjena tog privatiziranog odnosa kojom — da se vratimo našem problemu predmetnosti — predmet biva »neposredno odjelovljenje njegove (čovjekove — H. B.) individualnosti, istodobno njegov vlastiti opstanak za drugog čovjeka...«⁴⁵. U tom je smislu i privatno vlasništvo i otuđenje pretpostavka⁴⁶ samog komunizma, jer je na njegovoj bazi — iako u otuđenoj formi — pripremljen ‚sav materijal‘ za to ‚oblikovanje društva‘.

Dakle, tek na pretpostavci komunizma »čovjek se ne gubi u svome predmetu« jer mu ovaj biva »ljudskim predmetom ili predmetnim čovjekom«⁴⁷. Komunizam, »čovjek u društvu« omogućuju tek to da »predmetna zbiljnost postane zbiljnost ljudskih bitnih snaga, ljudska zbiljnost i stoga zbiljnost njegovih *vlastitih* bitnih snaga, svi mu predmeti *postaju opredmećenje* njega samoga, njegovu individualnost potvrđujući i ozbiljujući predmeti, *njegovi* predmeti, tj. predmet biva on *sam*«⁴⁸. Predmetnost u punom ljudskom i time sebi samoj adekvatnom određenju kao ljudskost predmetnosti, predmetna ljudskost, čovjek kao predmet, moguć je tek na pretpostavci komunizma ili kao komunizam.

⁴³ Na nav. mj., str. 93.

⁴⁴ Ovdje je potrebno upozoriti na Aristotelovu kategoriju *stéresis*, koja je definirana u *Metafizici*, a svojim je značenjem — uostalom i u prijevodu (privacija, Privation u njemačkom) — na određeni način povezana sa smislom koji za Marxa ima *privatno* u odnosu na vlasništvo. Iako još ne pokazuje genezu privatnog vlasništva, Marx već u uvodnim rečenicama rukopisu *Privatno vlasništvo i komunizam* naznačuje da je »rad, subjektivna bit privatnog vlasništva kao *isključenje* vlasništva, i kapital, objektivni rad kao *isključenje* (podvukao H. B.) rada«; to su dakle isključeni, rastavljeni momenti i po tome tek mogu biti *privatni*, negativno određeni, kao što se i Aristotelovo određenje *stéresis* svodi na negativno, ono što subjektu (logičkom) *nedostaje*. Osnovna razlika sastoji se svakako u tome što Marx misli *poviješću* ispostavljenu privaciju, na čije se ukidanje ujedinjavanjem i tako upotpunjavanjem može pomisljati baš stoga što je povijesna.

⁴⁵ Na nav. mj., str. 77.

⁴⁶ Na nav. mj., str. 82.

⁴⁷ Na nav. mj., str. 80.

⁴⁸ Na nav. mj., str. 81.

Saberemo li rezultate ovog našeg razmatranja problema predmetnosti u Marxa, ustanovljavamo da on izvodi predmetnost koristeći se prije svega uvidima Hegelove filozofije i filozofijske tradicije uopće; da želi *zadržati* Hegelov pristup, ali izbjeci njegovo reducirano poimanje predmetnosti i sadržajno ga proširiti 'prirodnim određenjima čovjeka', pozivajući se pri tome na Feuerbacha, i takvu predmetnu zbilju ili zbiljsku predmetnost učiniti temom svojeg mišljenja. U odnosu na Hegela Marx nastoji prije svega izbjeci 'presupstancijaliziranje', preformuliranje temeljnih relata koje provodi spekulativno mišljenje, a kojim preformuliranjem iščezava pravi *identitet* subjekta, po kojem predmetnost kao predmetnost uopće jest, i kojim problemi života postaju misaoni, spekulativni, misaono, spekulativno bivaju razrješavani a da kao 'zbiljski' problemi još uvijek ostaju. To se prije svega odnosi na problem otuđenja.

Međutim, samo zahvaljujući primjeni Hegelova pristupa problemu predmetnosti, zahvaljujući primjeni njegova stajališta koje je sam (Marx) odredio kao stajalište klasične političke ekonomije, a koje u spekulativnoj obradi rezultira određenjem predmeta kao *opredmećenja* samosvijesti, uspijeva se Marx domoći prave dimenzije tog problema; tek na toj osnovi može on predmetnost odrediti kao uzajamno uspostavljanje, uvijek novo konstituiranje predmetnosti predmeta i predmetnosti ljudskog bića kao subjekta, kao predmetnosti ljudskih bitnih snaga.

S druge strane, inzistiranjem na *čovjeku* kao *subjektu* i inzistiranjem na totalitetu njegovih određenja zagwarantirano je razmatranje predmetnosti u njezinu zbiljskom sadržaju kao »opredmećenju svih ljudskih bitnih snaga«, kao i to da predmetnost u svojoj negativnoj, otuđenoj formi može uopće biti preobrazena u 'zbiljski ljudsku', neotuđenu predmetnost; da ona bude ne samo od čovjeka postavljena, nego i bitno njegova predmetnost. Povijesno — u isto tako proširenu smislu kao što je prošireno određenje čovjeka — ili, mogli bismo reći, praktično određenje i situiranje predmetnosti omogućuje Marxu to da uopće može pomišljati na njezinu povijesnu mijenu, na promjenu *forme* ili *oblika* u kojoj se ona čovjeku nadaje.

Dakle, koliko god bilo tek naznačeno, ne u detalje izvedeno Marxovo shvaćanje predmetnosti ipak je cjelovito i time dopušta cjelovitu interpretaciju. To što ono još uvijek ostavlja otvorena brojna pitanja, kao što je na primjer pitanje o statusu mišljenja s obzirom na ostale 'bitne snage', pitanje adekvatnosti interpretacije Hegela, čija apsolutna znanost ima drugu svrhu od Marxove, zatim pitanje jedne kolizije metoda — Marx inzistira na 'nefilozofijskoj znanosti', a služi se filozofijskim (Hegelovim) pristupom, on želi svoje mišljenje utemeljiti na pozitivnoj, u sebi samoj utemeljenoj poziciji, a zapravo je izvodi kao povijesnu, dakle uvijek već posredovanu poziciju — govori samo o tome da je to shvaćanje prodrlo u relevantnu dimenziju problema.

THE PROBLEM OF MATERIALISM AS VIEWED BY YOUNG MARX

(Summary)

The theme of this work is the problem of materialism as viewed at in Marx's *Philosophical-Economic manuscripts*. By this theme the author wants to place the fundamental conflict between Marx and philosophy previous to him — first of all, his conflict with Hegel and Feuerbach, — in what and how *real* is.

The problem is approached by appointing the essential Marx's objections to Hegel's philosophy, the concept of materialism included, and the determination of man implicated in the concept. Hegel thinks about materialism as about the manifestation of *consciousness* and thus, as an act of consciousness it can be abolished. Materialism determined in such a way is, for Marx, merely a *reality* (Dingheit), merely a creature of consciousness, but not anything real. In the same way, man in this philosophy appears only in determination of *consciousness*, as consciousness, and *thinking* is his only acting act.

Marx founds materialism essentially associated to man *relation* of his »materialistic essence, subjectivity of human essential powers«, towards the world, which is a material in which those essential powers are validated and acted.

This is an active relation in which materialization of material and materialization of human essential powers are mutually validated. This mutual reinstatement is (human) history.

However, beside this »ontological« approach, Marx approaches the problem of materialism concretely, historically, from the position of determined *historical* suppositions. In this context he speaks about an alienated form of materialism, as it exists on the basis of *private property*, as its concrete historical supposition..

Materialization is, according to this supposition, also alienation, human essence is alienated in the act of materialization, as well as materialism itself.

The third form of materialism is appointed on, for Marx, still unreal, hypothetical supposition of the »abolished private property«, »social society« or communism as a real humanism. According to this supposition of materialism would be deprived of its alienated form, it should become »really human« materialism, directly human materialism. This form of materialism is realised by a pure logical argumentation as a negation of negation of the previous form.

Translated by Majda Tafra